MESCİT

(secdegâh, cami, mabet)

Boynu büküklük, eğilmek anlamındaki sücûd-secde kökünden gelen mescit (özgün şekli mescid), secde edilen yer demektir. Secdenin karıştığı her türlü ibadetin icra yerine mescid denirken, zamanla bu ad, ibadet ve dua etmek kastıyla vücuda getirilen her türlü mekâna verilir olmuştur.

Mescidi, Müslüman mabedi diye ananlar olmuşsa da bu deyim iki bakımdan isabetsizdir:

1. Kur'an dini, resmî mabet fikrine karşıdır. Resmî mabet, ibadetin belli bir mekânda yapılması zorunluluğunu, o da din kisvesi ve sınıfını getirir. Bunun sonu ise engizisyondur. İslam, engizisyona asla izin vermez.

2. Kur'an'a göre bütün varlıklar ve oluş secde halindedir. Buna, varlığın teshiri veya kerhî (varlık yapısı gereği, zorunlu) secde hali denir. Bir de ihtiyarî yani hür iradeye bağlı secde vardır ki; bu da insanın secdesidir. (bk. burada, Secde mad.)

Varlığın tamamı secde halinde olduğundan Kur'an'a göre, bütün evren bir mesciddir. Evrenin tamamı teshiri (zorunlu) secde için bir mescid olduğu gibi, yeryüzünün tamamı da özgür secde sahibi olan insan için mesciddir. Hz. Peygamber, ümmetine tüm yeryüzünün temiz bir mescid yapıldığını söyleyerek bu gerçeğe işaret etmiştir. (Buharı, enbiya 40; teyemmüm 1)

O halde, her secde edilen yer mesciddir. Bunun özel olarak ibadethane tabelası taşıması gerekmez. Mescidliği belirleyen, secde halidir. Bir mekânda, secde hali bitince mescid hükmü kalkar.

Mescid kelimesi Kur'an'da, 6'sı çoğul (mesâcid) olmak üzere

28 yerde geçer. Adıyla en çok geçen mescit, Mescid-i Haram'dır. (10 küsur yerde)

Mescidler, Allah'ındır. Oralarda Allah dışında hiçbir kudrete yakarılmamalı, hiçbir kudret adına çağrıda bulunulmamahdır. (22/40; 72/18) Şirke bulaşanların, bu halleri devam ettiği sürece, mescidleri onarmalarına, süslemelerine müsaade edilmemelidir.

Mescidlerde arı bir gönülle, kıyam halinde durmak, tertemiz giyinmiş olmak gerekir. (7/29-31) Bunun dışında bir emir ve yasağa, özellikle mescidlerde konuşulmayacağına ilişkin bir beyana Kur'an'da rastlanmaz. Bu yolda hadis diye tanıtılan sözlerin birer uydurma olduğunu ünlü hadis bilgini Sâğânî'nin *el-Mevzûât* (Uydurma Hadisler) adlı eserinden öğreniyoruz, (bk. s. 39) Yasak olan, lakırdıdır ki; o zaten her yerde yasaktır, (bk. 23/3) Sâgânî (ölm. 650/1252), aynı eserinde bize şunu da gösteriyor: "Ezan okunurken konuşanın imanının gitmesinden korkulur." sözü de hadis diye uydurulmuş yalanlardan biridir, (s. 80)

Demek oluyor ki; ezan okunurken konuşulmaz diye bir şey yoktur. Bu da İslam'a sokulmuş hurafelerden biridir.

Mescidlerde temiz giyinmeyi, saygılı ve ciddi bir tavır takınmayı emreden ayetler 'külli mescid' (bütün mabedler) deyimini kullandıklarına göre hangi dinin mabedinde olursak olalım, bu tavrı takınmak zorundayız demektir.

Kur'an, Hac suresi 40. ayette; Yahudi, Hristiyan ve Müslüman mabedlerini, Allah'ın çokça zikredildiği mabedler olarak anar ve onların yıkılmalarına engel olmayı bir üstünlük olarak belirler. O halde, tüm mabetlere saygı, Kur'an'ın emirlerinden biridir. Böyle olduğu içindir ki, mescidlere musallat olan, onların yıkılması için uğraşanlar, 'en zalim insanlar' arasında gösterilmiştir. (2/114)

Mescidin, gerçek anlamda görev yapması için iki şart vardır: Kuruluşu takva ve samimiyet üzere olacak ve içinde, arınmayı biricik gaye edinen insanlar toplanacaktır. Kur'an'ın bu açık beyanını (9/108) dikkate alarak şunu açıklıkla söyleyebiliriz:

Kur'an; riya, gösteriş, çıkar ve politika için yapılmaya başlanan mescidlerden hayır gelmeyeceğini söylemektedir. Böyle mescid-

lerde toplananların gayesi Allah'a varmak için arınmak olamaz. Allah'a samimiyetle ibadet dışında herhangi bir amaç ve beklentiye vasıta yapılan mescitlere Kur'an 'zarar mescidi' demekte ve zarar mescitlerini ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Kur'an, namazlarına Allah rızası dışında bir şeyler bulaştıranları lanetlediğine göre, (Mâûn suresi, 4-6) zarar mescitlerini 'lanetli namazların kılındığı mescitler' olarak tanımlamak tamamen Kur'ansal bir tespit olur. Bu konunun ayrıntıları için bizim *'Mâûn Suresi Böyle Buyurdu'* adlı eserimize bakılmasını önemle tavsiye ederiz. Şimdi, o eserden kısa bir bölümü buraya aktaralım:

ZARAR MESCİDİ' KAVRAMININ ANLAMI VE BOYUTLARI

'Zarar veren mescit' (zarar mescidi veya telaffuz farkıyla dırar mescidi) kavramı, Kur'an'ın en hayatî kavramlarından biridir. Mâûn süresindeki mucize mesajı (bazı namazların lanetlenmesine ilişkin mesajı) tamamlayan bir kavramdır.

Mâûn suresinin mucize verilerini dikkate alarak 'Zarar veren mescit'ten maksadın 'lanetli namazların kılındığı mescit' olduğunu pekâla söyleyebiliriz. Gerçekten de Kur'an'ın 'içinde ibadet yapılmamasını' emrettiği zarar veren mescit ilk örneğinin de gösterdiği gibi, riyakârlığın çöreklendiği mescittir.

Namazlarına riya bulaştırılmış tüm mescitler zarar veren mescit hükmündedir. Bunun böyle olduğu, Kur'an'ın beyanıdır. Zaten lanetli namazlar da riyaya bulaşmış namazlardır.

'Zarar veren mescit' kavramını, usta bir Emevî oyunuyla, inişine sebep olan hususi olaya bağlayıp zamanüstü anlamını gölgelemek, Müslüman toplumlara çok pahalıya mal oldu. Oysaki islam din bilginlerinin söz birliği ile denmiştir ki, "Sebebin hususiyeti nassın umumiyetine engel değildir." Yani bir ayetin şu veya bu özel sebeple inmiş olması, ondaki anlamın ve hükmün genelliğine engel değildir.

Zarar mescidi, insanlara zarar verme aracına dönüştürülmüş veya o maksatla inşa edilmiş mescit demektir. Kur'an, bir mescidin 'zarar mescidi' olmasına yol açan sebepleri ayrıntılı biçimde göstermiştir. Tevbe 107-109 ayetler bu şartları ifadeye koyan ayetlerdir. Bu ayetlerden anlıyoruz ki, aşağıdaki illetlere bulaş-

mış mescitler, tevhit açısından bozulmuş ve secdegâh olma niteliğini yitirmiş mekânlardır. Anılan niteliği yitiren mekânlar, girilmemesi gereken mekânlardır. Kur'an şöyle diyor:

"Bir de şunlar var: Tutup bir mescit edinmişler: Zarar vermek için, nankörlük için, inananları fırkalara bölmek için, daha önceden Allah ve Resulü ile savaşmış kişiye gözetleme yeri kurmak için. 'İyilik ve güzellikten başka bir şey istemiş değiliz' diye gerile gerile yemin de edeceklerdir. Allah tanıktır ki onlar kesinlikle yalancılardır. Böyle bir mescitte asla namaza durma! Daha ilk gününde takva üzerine kurulan bir mescit, içinde namaza durman için çok daha uygundur. Temizlenmek arzusu taşıyan erler vardır o mescitte. Allah, temizlenenleri sever. Peki, binasını Allah'tan gelen bir sakınma duygusu ve Allah rızası üzerine kuran mı hayırlıdır, yoksa binasını sel artıklarının ucundaki yarın kenarına kurup da onunla cehenneme yuvarlanan mı?" (Tevbe, 107-109)

Bu ayetlere dayanarak mescitleri girilebilir secdegâhlar olmaktan çıkaran şirk unsurlarıyla Mâûn ihlallerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Mescidin insanlara bir biçimde zarar verir hale gelmesi:

Mescidin zarar verme niyetiyle yapılmış olması şart değildir. Ayet, burada, yapmak ve kurmak anlamında bir kelime kullanmamış, 'ittihaz' (edinmek) kelimesini kullanmıştır. Bu demektir ki bir mescidin zarar vermesinden söz etmek için, daha yapılırken o niyetle yapılmış olması şartı aranmaz. Bir mescit, ilk zamanda, hatta yüzyıllarca iyi hizmetler verdiği halde günün birinde 'zarar veren mescit'e dönüşebilir.

Gasp edilen veya kandırmak suretiyle alınan arazilere yapılan camiler de zarar veren mescit cümlesindendir.

Politik rakipleri yenik düşürmek için gösteriş kabiliyeti yüksek yerlere cami yapmak da bu cümledendir. Çünkü bunda da esas maksat ibadet değil, rakiplere zarar vermektir.

Mescitler, insan haklarına ve kamunun tacizine sebep oluşturacak bir konum ve durumda iseler ibadet mahalli olma özelliklerini yitirirler.

Bu noktada bizim için önemli olan ilkesel nokta şudur:

Mescit inşası için insan hakları çiğnenemez.

Mescitte oraya devam etmeyenlerden alınan paralarla hizmet verilmesi de mescidi, zarar mescidine çevirir.

2. Nankörlük Anlamına Gelen Niyetlerle Mescit Yapmak:

3. Müminleri Fırkalara Bölmek İçin Cami Yapmak Veya Yapılmış Bulunan Camileri Bu Maksatla Kullanmak:

Mabedin toplumu fırkalara bölmek ve o yolla din sömürüsü yapmak için kullanımı dinler tarihi kadar eskidir.

4. Caminin, Daha Önce Açık İslam Düşmanı İken, Şartların Değişmesi Yüzünden Dini Kullanmak İhtiyacını Duyan İkiyüzlülere Barınak Yapılması:

Senelerce kahır ve zulüm altında inlettikleri Müslümanların; mabetlerini, onları sömürmek, kontrol etmek ve birbirine düşürmek için kullanma alçaklığının İslam tarihinde ilk temsilcileri Emevî kodamanlarıdır. Zamanımızda aynı zulmü, *Ilımlı İslam* adıyla bir emperyalist irtidat dini dayatan ABD yapmaktadır. Emevîler, İslam'ın zaferi önünde eğilmek zorunda kaldıklarında, Müslüman kanı damlayan kılıçlarını kınlarına soktular ve o kılıçlarla dize getiremedikleri müslümanları, musallat oldukları secdegâhlarında vurdular. Bu öyle bir vuruştu ki, en büyük kahrını, dinin tebliğcisi Peygamber'in evladını katlederek gerçekleştirdi. Onları zehir ve kılıçla yok etmekle yetinmedi, tevhidin mabedinden yaklaşık bir asır boyunca Resul evladına hutbelerden lanet okuyarak o Peygamber'in ümmetine 'amin' çektirdi.

Dahası, Ömer bin Abdülaziz (ölm. 102/720), Peygamber evladına okunan bu laneti camilerden kaldırdığında onu şu şekilde itham edebildiler: "Sünnete muhalefet ediyor."

5. Cami Yapımında, Allah Rızasından Başka Herhangi Bir Kaygının Rol Oynaması:

Mescit yapımına takva kaygısı dışında bir unsurun eşlik etmesi, yapılacak mescidi müslüman secdegâhı olmaktan çıkarır. Kişisel menfaat, şöhret hırsı, parti çıkarı, ekonomik çıkar vs. bu cümledendir. (Mescitler konusunda fıkhî ayrıntılar için bizim *'İslam Nasıl Yozlaştırıldı'* adlı eserimizin Mescit maddesine bakılabilir.)

TEVBE SURESİ 17-19 MUCİZESİ

Şimdi sizi, Kur'an'ın kelam ihtişamlarından biriyle daha tanıştıracağız: Bu kelam ihtişamı, 'zarar veren mescitler' kavramının bir ayrıntılanmasıdır ve 'zarar veren mescit' beyyinlerinin geçtiği Tevbe suresinde yer almaktadır.

Kur'an, müşriklerin tevhit mabedi imar ve inşa edemeyeceklerini, yani müşriklerin imar ve inşa ettikleri mabedlerde tevhid erkânı üzere ibadet yapılamayacağını göstererek zarar veren mescitler bahsinin bir başka boyutunu daha önümüze koymuştur. Önce mucize beyyineleri görelim. Zarar veren mescitlerin ele alındığı Tevbe suresinin 17, 18 ve 19. ayetlerinde şöyle deniyor:

"Müşrikler, öz benliklerinin küfre sapışına tanık olup dururlarken, Allah'ın mescitlerini onarmaya girişemezler. Tüm amelleri boşa çıkmıştır onların. Ateşte uzun süre kalacaklardır onlar. Allah'ın mescitlerini; ancak Allah'a, âhiret gününe inanan, namazı/duayı yerine getiren, zekâtı veren ve Allah'tan başka kimseden korkmayan kişiler onanır. İşte bunların, hidayete erenlerden olmaları beklenir. Siz; hacı sakalığını, Mescid-i Haram tamirciliğini, Allah'a ve âhiret gününe inanıp Allah yolunda cihat eden kişinin yaptığıyla bir mi tuttunuz? Allah katında bir olmazlar bunlar. Allah, zulüm sergileyenler topluluğuna kılavuzluk etmez."

Müşrik sıfatına müstahak hale gelenler, tevhit mabedi inşa ve imar edemezler, ederlerse oralara tevhit mabedi denemez. Müşrikler, Kabe'ye ve hacılara hizmetlerini, din üzerinde hegemonya kurmanın gerekçesi yapıyorlardı. 19. ayet, günümüzün çıkar çevrelerinde de egemen olan bu şirk zihniyetini deşifre ediyor; buna dayanarak insanlar arasında afra tafra satan maskeli müşrikleri tokatlıyor.

Açık veya örtülü müşriklerin, tevhit mabedine el atmalarının Kur'an'ı rencide ettiğinde en küçük bir tartışma olamaz, yoktur. Geriye kalıyor, 'müşrik' sıfatına müstahak olanların tespiti. Niyetimiz sağlam, amacımız tevhide teslim olmaksa Kur'an, burada da elimizden tutar, burada da önümüzü aydınlatır. Gelin, birlikte deneyelim:

Kur'anî idrake göre müşrik kimdir?

Bu sorunun cevabı, Kur'anî ve nebevî beyyinelerde, özellikle Mâûn suresinde açıkça verilmiştir. Kur'an ve sünnetin verilerine göre insanı müşrik sıfatına müstahak hale getiren sebeplerden biri de ibadete riya bulaştırmak yani Mâûn suresi ihlali yapmaktır. O halde Tevbe suresi 17 ve 18 numaralı beyyineler bize bir yandan şunu söylemek hak ve imkânını verirken bir yandan da bu söylemi insanlığa duyurmak görevini yüklemektedir:

Mâûn suresi ihlali yapan ve böylece müşrik sıfatına müstahak hale gelenler, tevhit mabedi inşa ve imar edemezler, ederlerse oralarda tevhidin ibadeti yapılamaz.

Tevbe suresi bize bir ihbarda daha bulunmaktadır:

Müşrikler Allah'ın düşmanıdır. Allah düşmanlarının tevhidin mabedine de dinine de ellerini ve dillerini dokundurmaları makul karşılanamaz.

Bilindiği gibi, Kur'an, kendisini bizzat kendisi tefsir eden bir kitaptır. Bu tefsir edişte tefsir edilen ayetlere müfesser, tefsir eden ayetlere ise müfessir ayetler denmektedir. Şunu da biliyoruz: Tevbe suresi, iniş sırasıyla 113. suredir. Yani Tevbe suresi, en son inen iki sureden biridir. Bu olgu, Tevbe süresindeki mesajların belirleyiciliği açısından çok önemlidir. Tefsir terimlerini kullanarak konuşursak şöyle dememiz gerekir:

Tevbe suresi ayetleri, birinci dereceden müfessir ayetlerdir. Daha önce inmiş surelerdeki kavramların anlamlarını belirlemede en hayatî ayetlerin bir kısmı bu surededir. Bu surenin 114. ayeti, Kur'an vahyi boyunca gündemde tutulmuş şirk ve müşrik kavramlarının en öndeki müfessir ayetidir. Bu ayet, Hz. İbrahim'in şirk dinine hizmeti meslek edinmiş müşrik (dinsiz değil) babasını 'Allah'ın düşmanı' olarak anmakta ve böylece, müşriklerin birer Allah düşmanı olduklarını hükme bağlamaktadır. Başka bir ifadeyle, Tevbe 114. ayet, şirk ve müşrik tabirlerinin geçtiği bütün ayetlerin müfessiridir. Şirk ve müşrik tabirinin, daha önce inmiş olan 112 sure boyunca geçtiği ayetlerin tümü, Tevbe 114 bağlamında müfesser (tefsir edilmesi gereken) ayetlerdir. Tevbe 114 ise bu ayetlerin tümü bağlamında müfessir bir ayettir.

İmdi, müşrikler, Kur'an'ın hükmüyle birer Allah düşmanı ise onların tevhit mabedine el sürmeleri, oraya herhangi gerekçeyle hizmete kalkmaları, meziyet olarak görülmek şöyle dursun, kabul bile edilemez.

Açık veya hükmî müşrikler bir biçimde mabet inşa ve imar etmişlerse muvahhit müminlerin oralara girmemesi gerekir. Kur'an'ın hükmü budur. Bu hükme rağmen oralarda tevhidin ibadetini yapmaya kalkanlar, 'örtülü şirk' ve 'maskeli müşrikler'e destek vermiş konuma düşerek dolaylı yoldan Mâûn suçlusu olurlar. Mâûn suçlusu maskeli müşrikler, çeşitli oyunlarla kendilerini saklayabilirler, hatta olduklarının tam tersine, tevhidin, İslam'ın, Allah'ın avukatı gibi ortaya fırlayıp halkı aldatabilirler de... Ve bu aldatmanın getirdiği nemalarla hem kasalarını doldurup hem de birkaç yüz metreye bir cami yaptırabilirler. Ama Allah'ın, "şirk bulaşmış bütün eylemlerin sonu hüsrandır" (Zümer, 65) hükmünü saf dışı edemezler. O camilerin sayısı arttıkça o maskeli müşriklerin egemen olduğu ülkenin ve halkın da hüsran ve musibeti artar.

Tevbe 17,18, 19 ve 114. ayetlerden çıkan matematik kesinlikteki gerçek, budur.

Mescidlere girenlerin süslenmelerinde, temiz ve şık giyinmelerinde bir sakınca yoktur. Hatta böyle yapmak, Kur'an'ın emrine uygun hareket etmek olur. Ama mescidleri süslemek, İslam'ın makbul görmediği bir davranıştır. Bir hadiste şöyle deniyor: "Mescid yükseltmekle, mescid süslemekle emrolunmadım." (Ebu Davud'dan naklen, et-Tâc, 1/243) Hz. Peygamber, mescid süslemeyi dinde bir çöküş belirtisi olarak göstermiştir. Bu tehlikeye dikkat çeken beyanları, gerçekten titreticidir. Şöyle buyuruyor:

"İnsanlar, mescid yapma yarışına girip bununla övünmedikçe kıyamet kopmaz." (İbn Mâce, mesâcid 2)

"Sizin, benden sonra, Yahudilerin havralarını, Hristiyanların da kiliselerini süsleyip püsleyerek yücelttikleri gibi, mescidlerinizi süsleyip püsleyeceğinizi görür gibiyim." (Ag. yer)

"Bir topluluk, mabetlerini süsleyip püsleme illetine tutulmadıkça, ameli çirkin ve zararlı hale asla gelmez." (Ag. yer)

İslam, sâcidin (secde edenin) süslenmesini makbul, mescidin süslenmesini çirkin görmüştür. Çünkü mescid süslemek, ibadet ve ruhsal derinlikteki boşluğun telafi edilmesi yollarından biridir. Bu yolla avunmayı makbul göstermek İslam'ın tavrı olamazdı.

Hz. Peygamber, 7 yerin mescid edinilmesini yasaklamıştır: Çöplük, mezarlık, yol kavşakları, güzergâhlar, hamamlar, hayvan ağılları, Kabe'nin üstü. (bk. İbn Mâce, mesacid 4)

Türbelerin, birtakım geleneksel sebepler yüzünden kutsal ilan edilen yerlerin mescid haline getirilmesine şiddetle karşı çıkılmıştır. Hz. Peygamberin bu konuda en çok korktuğu, kendi mezarının mescid haline getirilmesi ihtimaliydi. Bir yerde şöyle diyor:

"Allah, Yahudilere lanet etsin. Onlar, nebilerinin mezarlarını tapınak haline getirdiler." (Buharî, salât 48; Müslim, mesâcid 79; salât 121; Nesaî, mesâcid 13) Peygamberlerin mezarlarını tapınak yapmak böyle olunca, büyük tanınan diğer kişilerin mezarlarını tapınak haline getirmenin ne büyük felaket olduğunu düşünmek gerekir.

Mescidlere kadın-erkek herkes gece ve gündüz girebilir. Hz. Peygamber'in uygulaması hep böyle olmuştur. Kadınların mescidlere devam etmelerinin kısmen veya tamamen engellenmesi sonraki uygulamalardan biridir ve Peygamberimizin tavır ve talimatına aykırıdır. (Buharî, cumua 13; Müslim, salât, 137; Tirmizî, cumua 48; İbn Hanbel, 6/66, 90, 154) Pis kokular yayanların mescidlere girmeleri de yasaklanmıştır. Hz. Peygamber bu hususta öylesine titizdir ki; soğan, sarmısak gibi nahoş kokulu şeyler yiyenlerin mescidlere gelmelerini bile yasaklamıştır. (Buharî, ezan, 160; Müslim, mesâcid 68, 69, 71; İbn Mâce, ikamet 58; İbn Hanbel 2/20, 266, 429; 5/26)

Mescit, geleneksel söylemin sloganlaştırdığı gibi, 'Allah'ın evi' falan değildir. Bir binadır. Öyle bir bina ki, içinde aynı zamanda secde de edilir. Bu çok yönlü hizmeti yüzündendir ki; insanların oraya daha fazla gelmeleri teşvik edilmiştir. Teşvikin gerekçesi sevap veya ibadette kalite değildir, toplumsal ve kültürel yarardır.

Cünup olanlarla, âdet hali gören kadınların mescide girmelerinin yasaklandığına ilişkin hadisin (İbn Mâce, taharet 126) sağ-

lıklı olmadığı tespit edilmiştir. Hatta, mesela, Dârimî'de, taharet bölümü 116 ve 117. bablar şu adı taşır: Âdet hali görmekte olanların mescide girmeleri ve cünup olanların mescidden geçmeleri. Bu bablarda bize yasaklayıcı hiçbir peygamber beyanı verilmez. Sahabîlerin beyanları ise bu konunun tartışmalı olduğunu gösteriyor. Cünup olanlarla âdet hali görmekte olanların, mescidden geçmesinde bir sakınca olmadığı tartışmasızdır. Tartışma, böyle birisinin mescidde bir süre kalıp kalamayacağı noktasındadır. Bir kısım sahabîler bunu normal karşılarken, bir kısmı sakıncalı bulmaktadır, (bk. Dârimî, 1/264-265)

Özelliği olan mescidler 2 tanedir: Mescid-i Haram, Mescid-i Nebî. Bu 2 mescid, Müslümanların evrensel mabetleri kabul edilir. Bu mabetlerin üstünlükleri, onların peygamberler eliyle kurulmalarından gelmektedir. İslam düşüncesi bu 2 mabet hakkında şu ana fikri taşımaktadır. "Mescid-i Haram" yani Kabe bütün varlıkların kıblesi, Mescid-i Nebi yani Ravza-i Mutahhara, takva üzerine kurulan Son Resul mabedidir.

Bugün, Mescid-i Aksa adıyla bilinen ve Hicrî 90'lı yıllarda Abdülmelik bin Mervân tarafından yaptırılan mescidin, Kur'an, İsra suresi 1. ayetteki 'mescid-i aksa' ile bir ilgisinin olmadığını tespit etmiş olduğumuz için (bk. burada, İsra mad.) onu Müslümanların evrensel mabetleri arasında saymıyoruz. O, bir Emevî yapımı binadır ki, onu, Kur'an'da anılan mescid-i aksa diye göstermek için sonraki zamanlarda bazı rivayetler uydurulmuş ve tarihsel açıdan tutarsız bazı kanaatlerin vücut bulmasına yol açılmıştır.